

ญาณวิทยากับการศึกษา

วัตถุประสงค์สำคัญของการกล่าวถึง ความสัมพันธ์ระหว่าง "ญาณวิทยากับการศึกษา" (epistemology and education) คือการพิจารณาหาว่าทางในการนำเอาญาณวิทยามาใช้เป็นหลักการหนึ่งของการศึกษา

๑. ความหมายของญาณวิทยา

ญาณวิทยา คือ สาขาหนึ่งของวิชาปรัชญา เป็นคำที่แปลมาจากคำภาษาอังกฤษ คือคำ "Epistemology" ซึ่งเป็นคำที่มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกสองคำ ได้แก่คำ "Episteme" (มีความหมายตรงกับภาษาอังกฤษว่า "knowledge" แปลว่า ความรู้) และคำ "Logos" (ตรงกับภาษาอังกฤษว่า "doctrine, science และ theory" แปลว่า คำสอนหรือลัทธิ, ศาสตร์หรือวิทยา และทฤษฎีตามลำดับ) ดังนั้นความหมายของญาณวิทยาตามนัยคำศัพท์ดังกล่าวแล้วข้างต้น มีความหมายดังนี้ "ญาณวิทยา คือ ทฤษฎีความรู้" (theory of knowledge) และปรากฏว่าความหมายของญาณวิทยาตามนัยนี้ เป็นความหมายที่คนส่วนมากนิยมนำมากล่าวอ้างมากกว่าความหมายตามนัยอื่น

๒. ขอบข่ายของญาณวิทยา (Scope of epistemology)

แบ่งออกได้เป็นสามส่วนใหญ่ ๆ คือ

๑) ธรรมชาติของความรู้ (the nature of knowledge)

๒) ขอบเขตของความรู้ (the limits of knowledge)

๓) ปัญหาเกี่ยวกับวิธีการแห่งความรู้ (the methodological problems of knowledge)

ขอบข่ายของญาณวิทยาทั้งสามส่วน ดังกล่าวแล้วข้างต้น อาจจำแนกออกได้เป็นหัวข้อย่อยได้หลายหัวข้อตามลักษณะของปัญหาทางญาณวิทยา (epistemological problems) เช่น

- ปัญหาเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่างความรู้ กับ

ความเชื่อ (belief) และความจริง (truth)

- ปัญหาเกี่ยวกับแหล่งกำเนิดของความรู้

- ปัญหาเกี่ยวกับโครงสร้างของความรู้

- ปัญหาเกี่ยวกับชนิดของความรู้

- ปัญหาเกี่ยวกับวิธีรวบรวมความรู้

- ปัญหาเกี่ยวกับเกณฑ์สำหรับตรวจสอบความสมเหตุสมผลของความรู้

๗๑

๓. ทฤษฎีญาณวิทยา (Epistemological theory)

ทฤษฎีญาณวิทยา คือแนวคิดที่ยึดพื้นฐานทางปรัชญาสำหรับนำมาใช้เป็นหลักในการอธิบายธรรมชาติของความรู้ และการอธิบายข้อสงสัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับความรู้ ดังกล่าวแล้วในเรื่องขอบข่ายของญาณวิทยา

ปรัชญาแต่ละลัทธิและปรัชญาเมธีแต่ละคน อาจมีทฤษฎีญาณวิทยาที่มีลักษณะเฉพาะของแต่ละลัทธิ และของแต่ละคน ทฤษฎีญาณวิทยาจึงอาจจำแนกออกได้เป็นหลายทฤษฎี เช่น

๑) ทฤษฎีญาณวิทยาตามแนวคิด ของแต่ละลัทธิ - ปรัชญา เช่น ทฤษฎีญาณวิทยาตามแนวคิดของลัทธิ-จิตนิยม (Idealism) ทฤษฎีญาณวิทยาตามแนวคิดของลัทธิสัจนิยม (Realism) ทฤษฎีญาณวิทยาตามแนวคิดของลัทธิปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ๗๒

๒) ทฤษฎีญาณวิทยาตามทัศนะที่แตกต่างกันของ-ปรัชญาเมธีแต่ละคน เช่น ทฤษฎีญาณวิทยาของเพลโต (Plato; 427 - 347 B.C.) ทฤษฎีญาณวิทยาของจอห์น ล็อก (John Locke; 1636-1704) ทฤษฎีญาณวิทยาของอิมมานูเอล คานท์ (Immanuel Kant; 1724-1804) ๗๓

๔. แนวทางของการนำญาณวิทยาเป็นหลักของการ-ศึกษา

แบ่งออกได้เป็นสองแนวทาง คือ

๑. **แนวทางแรก** ได้แก่การนำความรู้ในระบบและคำสอนทางญาณวิทยาซึ่งปรัชญาอเมริกันแต่ละคน หรือ ลัทธิปรัชญาแต่ละลัทธิได้กำหนดไว้แล้ว มาใช้ในการสร้างพื้นฐานประการหนึ่งของการศึกษา เรียกว่า พื้นฐานทางญาณวิทยาของการศึกษา (epistemological base of education)

๒. **แนวทางที่สอง** ได้แก่การนำระเบียบวิธีทางญาณวิทยา(epistemological methodology)มาใช้เป็นระเบียบวิธีอย่างหนึ่ง ในกระบวนการทางการศึกษา (educative process)เช่น การตรวจสอบกิจกรรมทุกอย่างของกระบวนการทางการศึกษาก่อนการตัดสินใจดำเนินการ การตรวจสอบดังกล่าวนี้ คือ การตรวจสอบเพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง จนสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง

การนำญาณวิทยามาใช้กับการศึกษาตามแนวทางแรกนั้น เป็นแนวคิดแบบคลาสสิก(classical concept) ของนักปรัชญาการศึกษาทั่วไป คือเป็นแนวคิดที่เคยยึดถือกันมานานแล้ว ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน มีลักษณะสำคัญที่อาจสังเกตได้สองประการ คือ (๑) เป็นการนำระบบและหลักคำสอนทางญาณวิทยามาใช้โดยตรง เพื่อประโยชน์ในการแก่งความจริง (speculative approach)และ (๒) เป็นการยอมรับเฉพาะระบบและหลักคำสอนทางญาณวิทยาของปรัชญาอเมริกันหรือของลัทธิปรัชญาที่คนส่วนใหญ่นิยมนับถือว่าน่าเชื่อถือ เช่น ระบบและหลักคำสอนของลัทธิจิตนิยมและลัทธิสัญนิยม เป็นต้น สำหรับหลักปฏิบัติในการนำญาณวิทยามาใช้เป็นพื้นฐานประการหนึ่งของการศึกษานั้น จะได้กล่าวถึงในตอนต่อไป

ส่วนการนำญาณวิทยามาใช้กับการศึกษาตามแนวทางที่สองนั้นเป็นแนวคิดแบบใหม่ (modern concept) ของนักปรัชญาการศึกษา และเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นเมื่อประมาณตอนปลายของคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ นี้เอง มีพื้นฐานมาจากแนวคิดที่ยึดมั่นในหลักคำสอนที่ว่าบทบาทและหน้าที่ของปรัชญา คือการวิพากษ์และการวิเคราะห์ (critical and analytical philosophy)

ไม่ใช่การประกาศหลักคำสอน ดังนั้น การนำญาณวิทยามาใช้กับการศึกษาตามแนวทางที่สองจึงมีลักษณะที่แตกต่างจากแนวทางแรก แบ่งออกได้เป็นสองประการคือ (๑) เป็นการนำระเบียบวิธีทางญาณวิทยา(ไม่ใช่ระบบและหลักคำสอนทางญาณวิทยา) มาใช้เป็นระเบียบวิธีอย่างหนึ่งในกระบวนการทางการศึกษา เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์ (analytical approach)เช่น การวิเคราะห์กิจกรรมต่างๆของกระบวนการทางการศึกษาก่อนการตัดสินใจดำเนินการ ซึ่งถือว่าเป็นการนำญาณวิทยามาใช้กับการศึกษาโดยอ้อมดังปรากฏในแนวคิดของกลุ่ม Analysis และ (๒) เป็นการอาศัยระเบียบวิธีทางญาณวิทยาเพื่อการวิเคราะห์ และ สังเคราะห์ แนวคิดหรือทฤษฎีต่างๆ จากศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์สาขาอื่นๆ แล้วนำผลสรุปมาใช้เป็นหลักในการกำหนดทฤษฎี หรือ แนวคิดทางการศึกษา การวิเคราะห์และการสังเคราะห์ดังกล่าวนี้ ไม่จำกัดเฉพาะการนำเอาแนวคิดหรือทฤษฎีทางปรัชญาเท่านั้นมาทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ หมายความว่าแนวคิดหรือทฤษฎีต่างๆที่จะนำมาทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์ เพื่อประโยชน์ในการนำมาใช้เป็นหลักของการกำหนดทฤษฎีการศึกษานั้น อาจจะได้มาจากแนวคิดหรือทฤษฎีของนักวิชาการแขนงต่างๆ รวมทั้งของสามัญชนอีกด้วย ไม่ได้จำกัดเฉพาะแนวคิด หรือทฤษฎีของนักปรัชญาและนักการศึกษาเท่านั้น สำหรับหลักปฏิบัติในการนำระเบียบวิธีทางญาณวิทยามาใช้เป็นระเบียบวิธีอย่างหนึ่งของกระบวนการทางการศึกษานั้นจะได้นำมากล่าวในตอนต่อไป

๕. **หลักปฏิบัติตามแนวทางแรกในการนำญาณวิทยามาใช้เป็นพื้นฐานประการหนึ่งของการศึกษา**

แบ่งออกได้เป็นสองขั้น ดังนี้

ขั้นแรก เลือกยึดถือระบบและหลักคำสอนทางญาณวิทยาของปรัชญาอเมริกันใดคนหนึ่งหรือของลัทธิปรัชญาลัทธิใดลัทธิหนึ่ง แล้วศึกษาให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง

ขั้นที่สอง นำเอาแนวคิดที่ได้จากการศึกษาระบบและหลักคำสอนทางญาณวิทยาที่กล่าวแล้วในขั้นแรก มาใช้ในการสร้างพื้นฐานทางญาณวิทยาของการศึกษา เพื่อ

ยึดถือเป็นหลักในการกำหนดกิจกรรมต่างๆของกระบวนการสร้างความรู้

การศึกษาให้มีความรู้และความเข้าใจในระบบและหลักคำสอนทางญาณวิทยาของปรัชญาเมธีหรือของ ลัทธิปรัชญาที่ตัดสินใจเลือกยึดถือ นั้น เป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องกระทำและอาจทำได้ด้วยการศึกษาระบบและหลักคำสอนทางญาณวิทยาของปรัชญาเมธีนั้นๆ หรือของลัทธิปรัชญานั้นๆ โดยตรง หรือด้วยการศึกษาวิชาปรัชญาการศึกษา ซึ่งเป็นรายวิชาหนึ่งของหลักสูตรวิชาศึกษาศาสตร์ หรือ วิชาการศึกษา

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า โรงเรียนที่มีพื้นฐานทางญาณวิทยาที่แตกต่างกันย่อมมีแนวคิดทางการศึกษาที่แตกต่างกัน ซึ่งมีผลทำให้การจัดการศึกษาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างความรู้มีความแตกต่างกันอีกด้วย เพื่อแสดงให้เห็นหลักปฏิบัติในการนำญาณวิทยามาใช้เป็นพื้นฐานประการหนึ่งของการศึกษาตามที่ได้กล่าวแล้วในตอนต้น ต่อไปนี้จะได้กล่าวถึงแนวคิดทางการศึกษาของโรงเรียนที่ยึดพื้นฐานทางญาณวิทยาที่แตกต่างกันสามแนวคิด คือ แนวคิดทางการศึกษาของโรงเรียนที่ยึดถือญาณวิทยาของลัทธิจิตนิยม ลัทธิสังคมนิยม และลัทธิปฏิบัตินิยม ตามลำดับดังนี้

๕.๑ แนวคิดทางการศึกษาของโรงเรียนที่ยึดพื้นฐานทางญาณวิทยาตามแนวคิดของลัทธิจิตนิยม

ก. พื้นฐานทางญาณวิทยา ยึดถือความเชื่อที่ว่าความรู้คือจิตภาพ(idea) เป็นผลที่เกิดจากประสบการณ์ทางจิต (mental experience)อาศัยการใช้ปัญญา (intellect) และ ความสามารถในการใช้เหตุผล (rationality) ของแต่ละบุคคล ความรู้มีลักษณะเป็น สิ่งสากล เป็นปรนัย (objectivity) มีความแน่นอน ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นสิ่งสัมบูรณ์ (absolute) และสามารถตรวจสอบได้ โดยอาศัยทฤษฎีความเกี่ยวเนื่องกันของความจริง (coherence theory of truth)

ข. แนวคิดหรือทฤษฎีทางการศึกษา

(๑) ที่เกี่ยวกับหลักสูตรเนื่องจากมีพื้นฐานทางญาณวิทยาดังกล่าว ดังนั้นการจัดหลักสูตรจึงเป็นแบบแยกทฤษฎีวิชาย่อย (separated subject-matter curriculum) มีการจัดเตรียมไว้ล่วงหน้า รายวิชาต่างๆ

ที่บรรจุไว้ในหลักสูตรคือ บรรดารายวิชาที่มุ่งพัฒนาบุคคลให้เป็นคน ที่มีพัฒนาการทางด้านศิลปะและอักษรศาสตร์ (man of arts and letters)เช่นวิชาประวัติศาสตร์ วรรณคดี และภาษาศาสตร์ เป็นต้น ทั้งนี้ไม่ได้คำนึงถึงความจำเป็นหรือความต้องการของผู้เรียน

(๒) ที่เกี่ยวกับกระบวนการทางการเรียน-การสอน เพื่อให้ได้ความรู้ตามที่กล่าวในข้อ ก. ดังนั้นรูปแบบของการสอนจึงเป็นรูปแบบที่ยึดถือครูเป็นศูนย์กลาง (teacher-centered pattern of teaching) หรือรูปแบบของการสอนที่ยึดตำราเป็นศูนย์กลาง(text-book centered pattern of teaching)ระเบียบวิธีสอน (methods of teaching) ที่นิยมนำมาใช้มากที่สุดได้แก่ วิธีสอนด้วยการบอกเล่าให้นักเรียนท่องจำ การเลียนแบบ การฝึกหัดทำซ้ำๆ ตามแบบอย่าง และการท่องจำแบบรายบุคคล(individualized recitation) วิธีสอนส่วนมากมีลักษณะเป็นการถ่ายเทความรู้จากครูไปสู่ผู้เรียน และวิธีการเรียนรู้ก็จะมีลักษณะเป็นการดูดซึมเอาความรู้จากแหล่งความรู้ต่างๆเช่นการดูดซึมความรู้จากครู และตำราเรียน เป็นต้น

๕.๒ แนวคิดทางการศึกษาของโรงเรียนที่ยึดพื้นฐานทางญาณวิทยาตามแนวคิดของลัทธิสังคมนิยม

ก. พื้นฐานทางญาณวิทยา ยึดถือความเชื่อที่ว่าความรู้ คือข้อเท็จจริงที่สามารถสังเกตได้(observable facts) และเป็นข้อเท็จจริงที่มีอยู่ตามสภาวะทางธรรมชาติ เป็นอิสระจากจิต เป็นสสาร หรือวัตถุ (matter) เกิดจากการรับสัมผัส (sensation) อาศัยประสบการณ์ทางผัสสะ(sense experience)และตรวจสอบความสมเหตุสมผลของความรู้ได้โดยอาศัยทฤษฎีความสอดคล้องกันของความจริง (correspondent theory of truth)

ข. แนวคิดหรือทฤษฎีทางการศึกษา

(๑) ที่เกี่ยวกับหลักสูตร เนื่องจากมีพื้นฐานทางญาณวิทยาดังกล่าวแล้ว การจัดหลักสูตรจึงเป็นแบบมุ่งเน้นทางด้านกิจกรรม (activity oriented curriculum) เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รับการ เรียนรู้ โดยอาศัยประสบการณ์ทางผัสสะ ถือว่าการกระทำหรือ การประกอบกิจกรรมทางผัสสะคือวิถีหรือมรรค(means)

ที่ทำให้ผู้เรียนได้รับความรู้ที่มีประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตที่แท้จริงในสังคมของเขา รายวิชาต่างๆ ที่จัดบรรจุไว้ในหลักสูตรนั้นถือว่า รายวิชาที่มีความสำคัญอันดับแรกได้แก่ บรรดารายวิชาที่เกี่ยวกับความรู้ด้านวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (natural sciences) รายวิชาที่มีความสำคัญอันดับรองลงมาได้แก่ บรรดารายวิชาที่เกี่ยวกับความรู้ด้านสังคมศาสตร์ (social sciences) ส่วนรายวิชาที่มีความสำคัญน้อยที่สุดได้แก่ บรรดารายวิชาที่เกี่ยวกับความรู้ด้านศิลปะและภาษา (arts and letters or literature) หลักสำคัญของการบรรจุรายวิชาต่างๆ ไว้ในหลักสูตรคือหลักแห่งการนำไปใช้ประโยชน์ (principle of utilization) และการมุ่งให้ผู้เรียนเข้าใจกฎธรรมชาติ (natural law) และมีความสามารถพัฒนาตนเองให้เป็นสมาชิกของสังคมปัจจุบัน (man of the world)

(๒) ที่เกี่ยวกับกระบวนการทางการเรียนการสอน เพื่อให้ได้ความรู้ตามที่กล่าวในข้อ ก. รูปแบบของการสอนจึงเป็นรูปแบบการสอนที่ยึดถือเด็กเป็นศูนย์กลาง (child-centered pattern of teaching) และมีชื่อเรียกว่าหลักการสอนด้วยการกระทำ (pedagogy of action) เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนได้มีโอกาสสร้างการเรียนรู้ด้วยการรับสัมผัสให้มากที่สุด วิธีสอนที่สำคัญได้แก่ วิธีที่ให้ผู้เรียนค้นพบด้วยตนเอง (heuristic method) หรือวิธีสอนจากปัญหา (problem method) ซึ่งเป็นวิธีสอนที่มุ่งให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยการสังเกตของจริงหรือที่เคยเรียกว่า "บทเรียนด้วยของ" เช่น วิธีสอนแบบเล่นปนเรียน (play-way method) และวิธีสอนแบบธรรมชาติ (nature method) เป็นต้น

๕.๓ แนวคิดทางการศึกษาของโรงเรียนที่มีพื้นฐานทางญาณวิทยาตามแนวคิดของลัทธิปฏิบัตินิยม

ก. พื้นฐานทางญาณวิทยา ยึดถือความเชื่อที่ว่า ความรู้คือประสบการณ์ (experience) ของแต่ละบุคคล ซึ่งเป็นผลที่เกิดจากอันตรกิริยาหรือการปฏิสัมพันธ์กัน (interaction) ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อม กระบวนการเกิดประสบการณ์เป็นกระบวนการต่อเนื่อง ความรู้ที่สมบูรณ์ไม่มี มีแต่ความรู้ที่บุคคลนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ไขปัญหาของเขา และการตรวจสอบว่าได้ผล

หรือไม่ (workability)

ข. แนวคิดหรือทฤษฎีทางการศึกษา

(๑) ที่เกี่ยวกับหลักสูตร เนื่องจากมีพื้นฐานทางญาณวิทยาดังกล่าว ดังนั้น การจัดหลักสูตรจึงเน้นทางด้านประสบการณ์ชีวิต (life experience-oriented curriculum) หรือบางครั้งก็เรียกว่าหลักสูตรแบบบูรณาการ (integrated curriculum) รายวิชาต่าง ๆ ที่บรรจุไว้ในหลักสูตรนั้นถือว่า ทุกวิชามีความสำคัญที่ไม่แตกต่างกัน ความสำคัญของรายวิชาขึ้นอยู่กับความสนใจ และความต้องการของผู้เรียนคือ มุ่งให้ผู้เรียนได้รับความรู้ที่มีประโยชน์ต่อการนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาชีวิตจริงของผู้เรียนเช่น (๑) รายวิชาที่จะช่วยให้ผู้เรียนมีประสบการณ์สังคมทางตรงได้แก่ วิชาสังคมศึกษา (๒) รายวิชาที่จะช่วยให้ผู้เรียนมีประสบการณ์สังคมทางอ้อมได้แก่ วิชาศิลปะและวรรณคดี เป็นต้น และ (๓) รายวิชาที่จะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจระเบียบวิธี (method) และความรู้ที่เป็นเครื่องมือสำหรับการแสวงหาความจริงเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมต่างๆ ได้แก่ บรรดาวิชาวิทยาศาสตร์ กายภาพ วิทยาศาสตร์ชีวภาพ และคณิตศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งมุ่งให้ผู้เรียนมีทักษะในวิธีการแห่งปัญญาหรือวิธีวิทยาศาสตร์

การบรรจุรายวิชาต่างๆ ไว้ในหลักสูตรนั้น มุ่งให้ผู้เรียนมีโอกาสสร้างประสบการณ์ชีวิตที่แท้จริงเป็นสิ่งสำคัญคือถือว่าความรู้ที่ได้รับจากรายวิชาต่าง ๆ เป็นเพียงอุปกรณ์หรือ เครื่องมือสำหรับช่วยให้เข้าใจปัญหาชีวิต และมองเห็นลู่ทางในการแก้ปัญหาเหล่านั้น ซึ่งหมายความว่าในทัศนะของนักการศึกษาฝ่ายปฏิบัตินิยมนั้น ถือว่า ความมุ่งหมายของหลักสูตรไม่ใช่เป็นเพียงการช่วยให้ผู้เรียนมีความสามารถในการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมเท่านั้น แต่จะต้องเป็นการมุ่งช่วยให้ผู้เรียนสามารถเข้าใจปัญหาและมองเห็นลู่ทางในการแก้ปัญหาด้วยตนเอง เป็นการสนองความต้องการส่วนตน และส่วนสังคมด้วย (personal-social needs)

(๒) ที่เกี่ยวกับกระบวนการทางการเรียนการสอน เพื่อให้ได้ความรู้ตามที่กล่าวในข้อ ก. รูปแบบของการสอนเป็นแบบพลวัตในกลุ่ม (dynamic co-

operative group centered pattern of teaching) ซึ่งเป็นรูปแบบของการสอนที่มุ่งส่งเสริมกระบวนการแบบกลุ่ม (group process) ที่ประกอบด้วย (๑) การเตรียมแผนงานร่วมกันเป็นกลุ่ม (group planning) (๒) การร่วมกันทำงานเป็นกลุ่ม (group working) และ (๓) การประเมินผลงานร่วมกันเป็นกลุ่ม (group evaluating) เพื่อให้สมาชิกของกลุ่ม ได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์ซึ่งกันและกัน หรือเป็นการทำให้ทุกคนได้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ (shared experiences) ระหว่างสมาชิกของกลุ่ม ระเบียบวิธีสอนจึงเป็นระเบียบวิธีสอนที่มุ่งส่งเสริมกระบวนการแบบกลุ่มดังกล่าว เช่น วิธีสอนแบบแก้ปัญหา (problem-solving method) และวิธีสอนแบบโครงการ (project method) เป็นต้น

๖. หลักปฏิบัติตามแนวทางที่สองในการนำระเบียบวิธีทางญาณวิทยามาใช้ในกระบวนการทางการศึกษา

แบ่งออกได้เป็นสามขั้น ดังนี้

ขั้นแรก ศึกษาทฤษฎีต่างๆ ที่ว่าด้วยระเบียบวิธีทางญาณวิทยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งทฤษฎีของลัทธิ ปฏิฐานนิยมใหม่ (Neo-Positivism)

ขั้นที่สอง เลือกระเบียบวิธีทางญาณวิทยา และนำมาใช้เพื่อการวิเคราะห์และสังเคราะห์แนวคิดหรือทฤษฎีต่างๆ แล้วสรุปผลสำหรับการนำไปใช้ในขั้นต่อไป เช่น วิธีทางญาณวิทยา ที่เรียกว่า ทฤษฎีแห่งการพรรณนา (Theory of descriptions)

ขั้นที่สาม นำแนวคิดที่เกิดจากผลสรุปในขั้นที่สองมาใช้เป็นหลักในการกำหนดทฤษฎี หรือแนวคิดทางการศึกษา เพื่อยึดถือเป็นเกณฑ์ของการตัดสินใจทางการศึกษา (educational decision making)

การศึกษาให้มีความรู้ และความเข้าใจในทฤษฎีต่างๆ ที่ว่าด้วยระเบียบวิธีทางญาณวิทยาเพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าวนี้ อาจทำได้ดังนี้ (๑) การศึกษาทฤษฎีต่างๆ ในปรัชญาลัทธิปฏิฐานนิยมใหม่ และ (๒) การศึกษาวิชาปรัชญาหลักสูตร (philosophy of curriculum) ซึ่งเป็นรายวิชาหนึ่งในหลักสูตรวิชาศึกษาศาสตร์ หรือวิชาการศึกษา

ลัทธิปฏิฐานนิยมใหม่ ที่กล่าวถึงในที่นี้ ถือว่าเป็น

ลัทธิปรัชญาที่มีพื้นฐานทางปรัชญามาจากแนวคิดของกลุ่มนักญาณวิทยาสมัยใหม่ (modern epistemologist) อันเป็นแนวคิดที่ยึดมั่นในหลักคำสอนที่ว่า บทบาทและหน้าที่ของปรัชญา คือการวิพากษ์และวิเคราะห์เท่านั้น และ มีความเชื่อว่าความจริงมีเท่าที่เราสามารถพิสูจน์ได้ด้วยวิธีวิทยาศาสตร์ ลัทธิปฏิฐานนิยมใหม่ได้รับความนิยมมากขึ้น และได้รับการปรับปรุงเรื่อยมา ปัจจุบันแบ่งออกได้เป็นสามลัทธิ ได้แก่ ลัทธิปฏิฐานนิยม ทางตรรกะ (logical positivism) ลัทธิประจักษ์นิยมทางตรรกะ (logical empiricism) และลัทธิภาษาวิเคราะห์ (linguistic analysis) แต่ละลัทธิต่างก็สนับสนุนให้พิสูจน์ความรู้ว่าใช้ได้ หรือไม่ (verificability) และแบ่งแนวทางของการพิสูจน์ออกได้เป็นสองแนวทาง คือ การวิเคราะห์ตามหลักวิชาวิทยาศาสตร์และการวิเคราะห์ตามหลักวิชาภาษาศาสตร์ ซึ่งทั้งสองแนวทางนี้ต่างก็สนับสนุนซึ่งกันและกัน ปรากฏว่าลัทธิภาษาวิเคราะห์มีความสัมพันธ์กับปรัชญาหลักสูตรมากกว่าลัทธิอื่น

สำหรับคำว่า "ปรัชญาหลักสูตร" ที่กล่าวถึงข้างต้นนั้น เป็นคำที่เกิดจากแนวคิดใหม่ของนักปรัชญาการศึกษาคือแนวคิดที่สนับสนุนการนำเอาญาณวิทยามาใช้ เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์และสังเคราะห์ ดังกล่าวแล้ว นักปรัชญาการศึกษาที่มีแนวคิดดังกล่าวนี้ มีความเข้าใจว่าปรัชญาการศึกษามีฐานะเป็นปรัชญาหลักสูตร (philosophy of education as the philosophy of curriculum) ด้วย ปัจจุบันเป็นรายวิชาหนึ่งในหลักสูตรวิชาศึกษาศาสตร์ ประกอบด้วยความรู้ที่สำคัญสี่ส่วนคือ (๑) ปรัชญาภาษา (the philosophy of language) (๒) ปรัชญาคณิตศาสตร์ (the philosophy of mathematics) (๓) ปรัชญาวิทยาศาสตร์ (the philosophy of sciences) และ (๔) ปรัชญาประวัติศาสตร์ (the philosophy of history) ความรู้ทั้งสี่ส่วนนี้แบ่งออกได้เป็นสองลักษณะคือ ปรัชญาภาษา เป็นความรู้ว่าด้วยการวิเคราะห์ตามหลักวิชาภาษาศาสตร์ (linguistics) และส่วนที่เหลืออีกสามส่วนเป็นความรู้ว่าด้วยการวิเคราะห์ตามหลัก

วิชาวิทยาศาสตร์

เมื่อพิจารณาจากคำอธิบายเกี่ยวกับลัทธิปฏิฐานนิยมใหม่และปรัชญาหลักสูตรแล้ว ทำให้เข้าใจว่าการนำญาณวิทยามาใช้กับการศึกษานั้น อาศัยแนวคิดของนักญาณวิทยาสสมัยใหม่ และเป็นการนำระเบียบวิธีทางญาณวิทยามาใช้เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์กิจกรรมต่าง ๆ ของกระบวนการทางการศึกษา ให้เข้าใจความหมายอย่างแจ่มแจ้งจนสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง การวิเคราะห์ดังกล่าวนี้ ได้แก่การวิเคราะห์ข้อความ หรือ ถ้อยแถลงเกี่ยวกับกิจกรรมต่างๆ ของกระบวนการทางการศึกษาเอง ในการนี้จำเป็นจะต้องอาศัยความรู้ที่สำคัญสองส่วน สำหรับใช้ในการตรวจสอบความสมเหตุสมผล หรือความถูกต้องของข้อความหรือถ้อยแถลงแต่ละอัน ความรู้ทั้งสองส่วนนั้นได้แก่ (๑) ความรู้เกี่ยวกับระเบียบวิธีวิเคราะห์ (analytical methods) เช่นระเบียบวิธีนรนัย (deductive method) และระเบียบวิธีอุปนัย (inductive method) เป็นต้น และ (๒) ความรู้เกี่ยวกับวิชาภาษาศาสตร์ (linguistics) ปัจจุบันปรากฏว่าผลรวมของความรู้ทั้งสองส่วนนี้ได้รับการพัฒนาจนมีลักษณะเป็นความรู้ที่เป็นระบบ (systematized knowledge) ที่มีชื่อเรียกว่าปรัชญาแห่งความหมาย (philosophy of meaning) หรือความรู้ที่ว่าด้วยแนวคิดในการอธิบายปัญหาแห่งความหมาย (the problems of meaning) ความรู้ส่วนนี้เป็นความรู้ที่สำคัญส่วนหนึ่งของปรัชญาภาษา ซึ่งเป็นส่วนที่สำคัญของปรัชญาหลักสูตร (หรือปรัชญาการศึกษาตามแนวคิดใหม่ ดังกล่าวแล้ว)

ในปรัชญาภาษา ประกอบด้วยทฤษฎีต่างๆที่นักญาณวิทยาสสมัยใหม่ได้แถลงไว้สำหรับนำไปใช้เพื่อการวิเคราะห์ประโยค (sentence) ต่างๆ ให้เข้าใจความหมายจนสามารถนำไปปฏิบัติได้ เช่น (๑) ทฤษฎีแห่งการพรรณนา และ (๒) ทฤษฎีแห่งการพิสูจน์ (theory of verifications or theory of confirmations)

๑) ทฤษฎีแห่งการพรรณนา กำหนดให้ทำการตรวจสอบความสมเหตุสมผลของความรู้ตามหลักวิชาคณิตศาสตร์ ซึ่งถือว่าเป็นวิทยาศาสตร์ที่มีรูปแบบ (formal science) โดยอาศัยความรู้เชิงแบบแผน (formal knowledge)

เป็นส่วนประกอบสำคัญในการสร้างเกณฑ์ตัดสินความเป็นจริง ในการนำทฤษฎีนี้มาใช้ ในการวิเคราะห์ความหมายของข้อความหรือประโยคนั้น ได้กำหนดแบ่งประเภทของประโยคออกเป็นสองประเภทคือ (๑) ประโยคเชิงตรรกะ (logical form of sentence) ถือว่าเป็นประโยคที่ประกอบขึ้นด้วยเหตุผลตามความเป็นจริง และ (๒) ประโยคเชิงไวยากรณ์ (grammatical form of sentence) ถือว่าเป็นประโยคที่เป็นจริงตามหลักไวยากรณ์ ให้ถือเอาประโยคเชิงตรรกะนั้นเป็นเกณฑ์ตัดสินความเป็นจริง

ทฤษฎีแห่งการพรรณนา อาจแบ่งออกเป็นทฤษฎีย่อยได้สองทฤษฎีคือ (๑) Realistic Referential Theory ถือว่า คำทุกคำจะต้องมีสิ่งที่มีอยู่จริง เช่นคำว่า "นายสี" เป็นคำที่มีความหมาย เพราะคนที่ชื่อนายสีมีอยู่จริง ส่วนคำว่า "นางเงือก(สัตว์)" เป็นคำที่ไม่มีความหมาย เพราะนางเงือกไม่มีอยู่จริง และ (๒) Theory of Picture ถือว่าประโยคหรือคำที่มีความหมาย จะต้องมีการสร้างที่ชัดเจนเช่นเดียวกันกับแผนที่ เช่นการกำหนดโครงสร้างของเขาวงกตปัญญา เป็นต้น

ในการนำทฤษฎีแห่งการพรรณนามาใช้ เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์ความหมายของคำหรือประโยคนั้น จะสังเกตหลักปฏิบัติได้จากตัวอย่างดังต่อไปนี้ เช่น

เราอาจสร้างประโยคขึ้นเพื่ออธิบายความหมายของคำว่า "เสรีภาพ" ได้ดังนี้

ประโยคแรก เสรีภาพ หมายถึง การกระทำ ความประสงค์ และ/หรือ การเลือก ซึ่งไม่มีสาเหตุ

ประโยคที่สอง เสรีภาพ หมายถึง การกระทำ ความประสงค์ และ/หรือ การเลือกที่เป็นไปโดยไม่มีสิ่งใดหรือใครมาบังคับ หรือขัดขวาง

ประโยคที่สาม เสรีภาพหมายถึง การที่คนเรามีชีวิตอยู่โดยปราศจากสิ่งเร้าที่ไม่พึงประสงค์ (aversive stimulus) ที่คนสร้างขึ้น เพื่อควบคุมพฤติกรรมคนเราด้วยกัน

ประโยคแรกเป็นจริงตามหลักไวยากรณ์แต่ขัดกับหลักเหตุผล ซึ่งเชื่อว่าพฤติกรรมทุกอย่างต้องเกิดจากสาเหตุ

ส่วนประโยคที่สองและประโยคที่สามมีนัยที่บ่งบอกความเป็นจริงเชิงตรรกะ คือสอดคล้องกับหลักเหตุผลที่ได้กำหนดไว้ว่าพฤติกรรมทุกอย่างต้องเกิดจากสาเหตุตั้งนั้น ประโยคที่สองและประโยคที่สาม คือความหมายของคำ "เสรีภาพ"

๒) ทฤษฎีแห่งการพิสูจน์ กำหนดให้ใช้ "ความสามารถพิสูจน์ได้" (verificability) เป็นเกณฑ์สำหรับการตรวจสอบความสมเหตุสมผลของความรู้ และถ้าหากเป็นการพิสูจน์ตามวิธีของวิชาฟิสิกส์แล้ว ยิ่งเชื่อถือได้มากที่สุด เพราะวิชาฟิสิกส์คือ วิทยาศาสตร์ที่อาศัยความรู้เชิงประจักษ์ อันได้แก่ความรู้ที่เกิดจากการสัมผัส (empirical knowledge) เมื่อนำทฤษฎีนี้มาใช้เพื่อการพิสูจน์ความจริง ก็จะต้องอาศัยความรู้เชิงประจักษ์มาใช้เป็นส่วนประกอบในการกำหนดเกณฑ์สำหรับยึดถือในการตัดสินความจริงนั้น ๆ ส่วนการนำทฤษฎีแห่งการพิสูจน์มาใช้ในการวิเคราะห์ความหมายของคำหรือของประโยคนั้นได้กำหนดแบ่งประเภทของประโยคออกเป็นสองประเภท คือ (๑) ประโยคสังเคราะห์ (synthetic sentence) เช่น ประโยคที่ว่า "ครูคือ ปุชนิยบุคคล" เป็นประโยคที่จะต้องทำการตรวจสอบให้ได้ความหมายที่ประจักษ์ จึงจะตัดสินได้ว่ามีความหมายหรือไม่มี และ (๒) ประโยควิเคราะห์ (analytic sentence) เช่น ประโยคที่ว่า "ครูคือคนที่ทำการสอน" คำว่า "ทำการสอน" ย่อมบ่งบอกลักษณะ (characteristics) หรืออาการของความเป็นครูไว้อย่างชัดเจน นอกจากข้อเสนอให้แบ่งประเภทของประโยค ออกเป็นสองประเภทดังกล่าวแล้ว ปรากฏว่านักภาษวิทยาบางคนมีความเห็นว่า ควรแบ่งประโยคหรือข้อความออกเป็นสองลักษณะคือ (๑) ประโยคที่ผ่านการพิสูจน์แล้ว (verified sentences) ซึ่งอาจจะเป็นประโยคที่มีความหมายหรือไม่มีความหมายก็ได้ และ (๒) ประโยคที่สามารถพิสูจน์ได้ (verifiable sentence) คือประโยคที่ยังไม่ผ่านการพิสูจน์และมีโอกาสที่จะพิสูจน์ได้ เช่น ประโยคที่ว่า "อีกซีกหนึ่งของดวงจันทร์มีมนุษย์" ถือว่าประโยคนี้อาจจะเป็นประโยคที่สามารถพิสูจน์ได้ เพราะถ้าหากเราสามารถเดินทางไปลงบนดวงจันทร์ได้ เราย่อม

ค้นพบได้ว่าอีกซีกหนึ่งของดวงจันทร์มี หรือ ไม่มีมนุษย์ เป็นต้น ประโยคที่สามารถพิสูจน์ได้ย่อมชี้ให้เห็นว่าอาจจะจริงหรืออาจจะไม่จริงก็ได้โดยใดอย่างหนึ่ง ประโยคทุกประโยคจะมีลักษณะเป็นประโยคที่ผ่านการพิสูจน์แล้วหรือประโยคที่สามารถพิสูจน์ได้ เพียงลักษณะใดลักษณะหนึ่งเท่านั้น

ทฤษฎีแห่งการพิสูจน์ อาจแบ่งออกเป็นทฤษฎีย่อยได้สองทฤษฎี คือ (๑) ทฤษฎีเชิงจิตวิทยา (psychological theory) ถือว่าคำทุกคำ หรือประโยคทุกประโยคย่อมมีความหมายเชิงจิตวิทยา (psychological aspect) แอบแฝงอยู่ บางครั้งจึงเรียกแนวคิดนี้ว่า ทฤษฎีปีศาจในเครื่องจักร (theory of the Ghost in the Machine) เช่นคำว่า การรู้ (knowing) แม้ว่าจะจะเป็นพฤติกรรมทางจิต แต่ย่อมสามารถสังเกตได้จากการแสดงอาการของการรู้ เป็นต้น และ (๒) ทฤษฎีเกมภาษา (theory of language games) ถือว่าคำทุกคำ ย่อมมีประโยชน์หรือหน้าที่ (function) เฉพาะของมัน ดังนั้น ในการวิเคราะห์ความหมายของคำหรือของประโยค จะต้องวิเคราะห์ให้เข้าใจความหมายนั้น เพื่อประโยชน์ในการใช้ ไม่ใช่การวิเคราะห์เพียงเพื่อให้เข้าใจว่าคืออะไรเท่านั้น

หลักปฏิบัติในการนำทฤษฎีแห่งการพิสูจน์มาใช้ในการวิเคราะห์ความหมายของคำหรือของประโยค จะสังเกตเห็นได้จากตัวอย่างดังต่อไปนี้ เช่น การวิเคราะห์ความหมายของคำว่า "ความมุ่งหมายของการศึกษา" ซึ่งจะเริ่มต้นด้วยการกำหนดให้ "การศึกษา" เป็นกระบวนการอย่างหนึ่ง (as a process) หรือการกำหนดให้ "การศึกษา" เป็นหมวดวิชาหมวดหนึ่ง (as a field of study) ซึ่งจะทำให้เรามองเห็นได้ว่า "ความมุ่งหมายของการศึกษา" ซึ่งมีลักษณะเป็นประโยคสังเคราะห์นั้น สามารถที่จะสร้างให้เป็นประโยควิเคราะห์ได้ (หรือทำให้มีลักษณะเป็นประโยคที่สามารถพิสูจน์ได้) ดังนี้

ถ้าเรากำหนดให้การศึกษาเป็นกระบวนการอย่างหนึ่ง เราสามารถสร้างประโยคขึ้นได้ดังนี้

ประโยคแรก: ความมุ่งหมายของผู้จัดการศึกษา

ประโยคที่สอง : ความมุ่งหมายของผู้รับการศึกษา

ประโยคทั้งสองนี้เป็นประโยคที่สามารถพิสูจน์ได้
ถ้าเรากำหนดให้การศึกษาเป็นหมวดวิชาหมวดหนึ่ง
เราสามารถสร้างประโยคขึ้นได้ดังนี้

ประโยคแรก : ความมุ่งหมายของผู้สอนวิชาการ
ศึกษา (หรือศึกษาศาสตร์)

ประโยคที่สอง : ความมุ่งหมายของผู้เรียนวิชาการ
ศึกษา

ประโยคทั้งสองนี้เป็นประโยคที่สามารถพิสูจน์ได้

๑. สรุป

การศึกษาต้องอาศัยญาณวิทยาในเรื่องต่อไปนี้

๑. การนำญาณวิทยามากำหนดความรู้เพื่อการเรียนการสอน
๒. การนำวิธีการทางญาณวิทยามาวิเคราะห์กิจกรรมของกระบวนการเรียนการสอน เช่น วิเคราะห์หลักสูตรวิธีสอน ภาษา และความหมาย เป็นต้น

สมบูรณ์ พรธภาพ

บรรณานุกรม

บรรจง จันทรสภา **ปรัชญาการศึกษา** กรุงเทพฯ ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๒๒

ศักดิ์ดา ปรารค์ประทานพร **ปรัชญาการศึกษา ฉบับพื้นฐาน** ชลบุรี ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน ๒๕๒๓

สมบูรณ์ พรธภาพ **เอกสารประกอบการสอนวิชาศึกษา ๔๑๑ : ปรัชญาการศึกษาเบื้องต้น (เล่ม ๑ และ ๒)** กรุงเทพฯ ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร ๒๕๒๕

Brubacher, John S. **Modern Philosophies of Education**. Fourth edition. New York, McGraw-Hill Book, 1969.

Fitzgibbons, Robert E. **Making Educational Decisions : An Introduction to Philosophy of Education**. New York, Harcourt Brace Jovanovich, Inc., 1981.

Park, Joe. (Ed). **Selected Readings in the Philosophy of Education**. New York, Macmillan, 1963.

Phenix, Phillip H. (Ed.). **Philosophies of Education**. New York, John Wiley, 1965.